

NEPRÁVOM ZABUDNUTÝ TVORCA (50 ROKOV OD ÚMRTIA PETRA BALGHU)

MGR. PETER CABADAJ

✉ peter.cabadaj5@gmail.com

May 2022 commemorated 50 years since the novelist, screenwriter, and film and theatre columnist Peter Balgha died. In the 1960s, he significantly contributed to the television promotion of Slovak and European literature. The article provides a detailed insight into Balgha's literary works, which are characterized by emulating cinematic narrations, his screenplays, but also essays and journalistic texts on film and theatre art. It also sheds light on the circumstances of his persecution by the fascist and communist regimes.

Keywords: Peter Balgha; Slovak writers; Slovak screenwriters; Slovak columnists; Generation 56

V máji 2022 uplynulo päťdesiat rokov od úmrtia prozaika, scenáristu, filmového a divadelného publicistu, dramaturga a vysokoškolského pedagóga Petra Balghu (27. 5. 1935 Dolný Kubín – 16. 5. 1972 Bratislava). Insideri dobre vedia, že v šesťdesiatych rokoch minulého storočia kľúčovo prispel k masovej televíznej propagácii hodnotných diel slovenskej i európskej umeleckej literatúry. Žiaľ, mladšej generácii už meno tohto všestranného človeka, ktorý kruto doplatil na dve totality, nehovorí vôbec nič.

OTRASNÁ SKÚSENOŠŤ

Keď mal desať rokov, koncom vojny (1945) ho aj s mamičkou deportovali ako Židov do koncentračného lágra v Terezíne. Matka, energická žena, pracovala ako zdravotníčka a pomáhala táborovým lekárom, čo v praxi značilo vzácne jedlo navyše – zásluhou stravných lístkov po mŕtvych, ktorých z taktických dôvodov hneď neohlasovali. Peter zas vďaka svojej výbornej znalosti nemčiny nemusel drieť ako ostatné deti (nemeckí dôstojníci si ho vybrali za svojho poslíčka). „V skutočnosti si však prial tlačiť tie vozíky s kameňmi s ostatnými. Oficierov sa bál, videl, s akou ľahkosťou strieľali z revolvera, keď sa im niečo nepáčilo,“ spomína dcéra Michaela Vilikovská.

Osud Tretej ríše sa v čase pobytu Balghovcov v koncentráku naplňal, oslobodenie bolo blízko a fašisti v maximálnej rýchlosti zahladzovali stopy po svojich hrôzostrašných zverstvách. Plynové komory a spaľovacie pece však stále bežali na plné obrátky a zdalo sa, že tragickému koncu neunikne ani jediný väzeň. A predsa to vždy konzekventným Nemcom nevyšlo. Peter s mamou sa totiž do posledného transportu nez mestili. Radosť z prežitia zakrátko vystriedal smútok zo smrti otca, ktorý v koncentračnom tábore v Mauthausene toľko šťastia nemal. Mimochodom, svoje otrasné zážitky z Terezína si Peter Balgha nechal pre seba. Família sa o nich dozvedela len z rozprávania jeho mamy.

PROZAICKÁ TVORBA

Hneď po maturite na gymnáziu v rodnom Dolnom Kubíne študoval filmovú dramaturgiu a vedu na Filmovej fakulte AMU v Prahe (1953 – 1958). Od roku 1958 pracoval v Československej televízii v Bratisla-

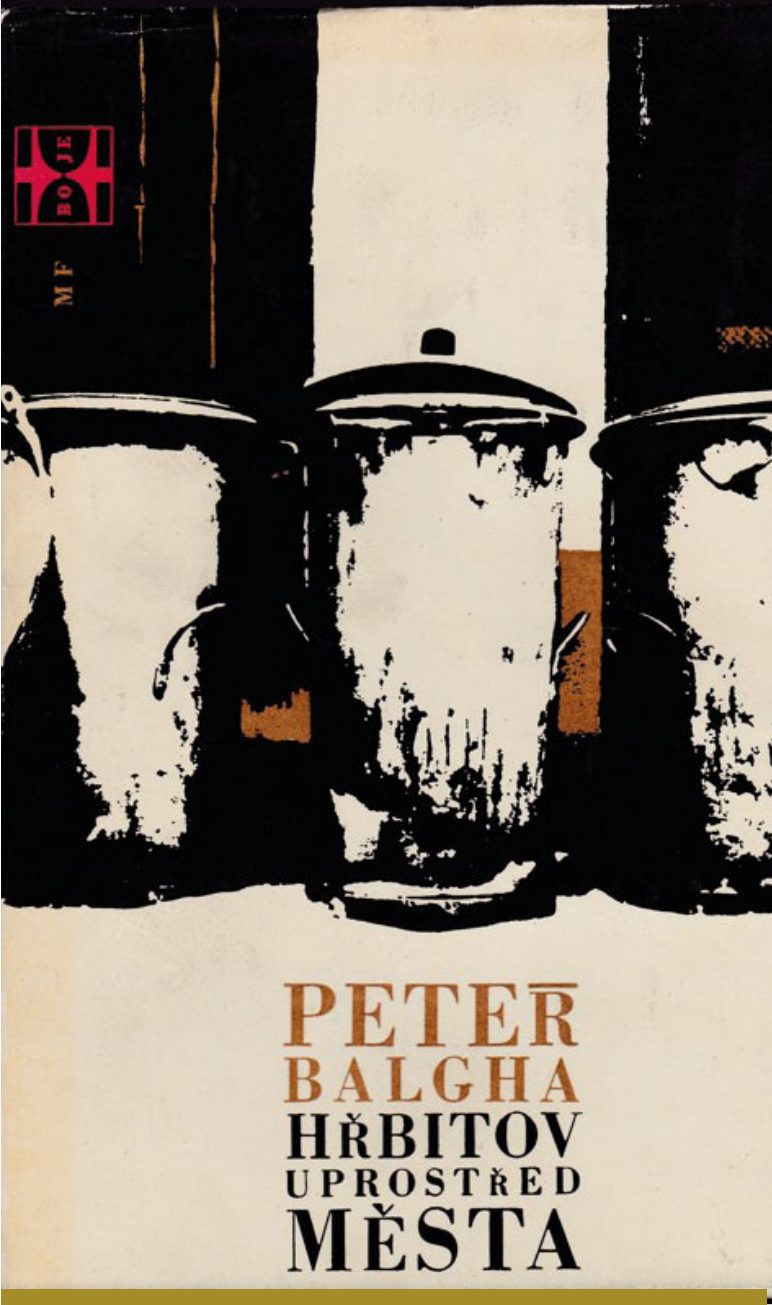

Peter Balgha. Zdroj: súkromný archív P. Cabadaja

ve, najprv ako dramaturg, neskôr vedúci Televíznej filmovej tvorby. Súčasne prednášal na Vysokej škole múzických umení (VŠMU).

Autentická konfrontácia s totálnou degradáciou ľudskej bytosti a všade číhajúcou smrťou nepochybne poznačila Balghovu dušu a prirodzenú senzitivitu, z ktorej výdatne čerpal ako prozaik, dramaturg i scenárista. Dianie vŕokol seba a spoločenskú atmosféru prežíval citlivejšie, intenzívnejšie – a teda aj bolestnejšie – ako ostatní ľudia.

Debutoval súborom krátkych próz *Dom pre živých* (1962), v ktorom okrem tematiky generačných konfliktov a problémov súčasníka rezonujú i traumatizujúce osudy ľudí (zväčša židovského vierovyznania) v priebehu druhej svetovej vojny. Táto zbierka poviedok vyšla pod názvom *Hrbitov uprostred mesta* aj v českom jazyku (Mladá fronta, 1964). Kniha *Ticho, ktoré si tu zanechal* (1964) obsahuje dve novely zrkadliace bežné ľudské starosti, žiale, radosti, súkromné víťazstvá i prehry. Spomenuté diela reprezentujú dobovú poetiku takzvanej prózy všedného dňa.

Zbierka poviedok *Hřbitov uprostřed města*

Literárnu tvorbu Petra Balghu charakterizuje uplatňovanie experimentálnych postupov filmového rozprávania – časté striedanie obrazov a situácií. Poetiku psychologického realizmu ozvláštnil napríklad aplikovaním krátkych dialógov, náznakmi s možnosťou nejednoznačnej psychologickéj a filozoficko-etickej interpretácie detailu. Vo finálnom tvare išlo o novátorskú „dramatizovanú prózu“ s naliehavým humanistickým apelom a posolstvom. Pri hľadaní východísk z hraničných existenčných situácií tvorca preferoval morálno-etické riešenia.

DRAMATURG A SCENÁRISTA

Úvahy a publicistické texty o filme, divadle a umeleckej literatúre uverejňoval Balgha vo

viacerých kultúrnych časopisoch (*Mladá tvorba*, *Slovenské pohľady*, *Film a divadlo*, *Kultúrny život* a iné). Ako obdivuhodne rozhladený dramaturg a energický muž s manažérskymi schopnosťami kardinálne prispel k vzniku nezabudnuteľných televíznych inscenácií: Bednárovej *Kolísky* (1964), *Troch gaštanových koní* od Figuli (1966), Karvašových *Siedmich svedkov*, Švantnerovej *Dámy*, Dostojevského *Krotkej*, (všetky 1967), Andrejevovej *Balady o siedmich obesených* (1968), Maupasantových *Sladkých hier minulého leta* (1969) a mnohých ďalších. Posledné tri spomenuté adaptácie získali tri roky po sebe Veľkú cenu na renomovanom Medzinárodnom televíznom festivale v Monte Carlo!

Vlastnú scenáristickú tvorbu Petra Balghu reprezentujú televízne filmy a inscenácie nakrútené podľa literárnych a dramatických predlôh M. Krna (*Vrátim sa živý*, 1961), E. Trioletovej (*Ruže na úver*, 1963), M. Kukučina (*Neprebudený*, 1967), A. P. Čechova (*Román o base*, 1968), L. Laholu (*Od štvrtka do zmŕtvychvstania*, 1969) a iných domácich aj zahraničných autorov. Uvedieme tiež, že na VŠMU viedol silný ročník dramaturgov, v ktorom študovali Dušan Mitana, Dežo Ursiny, Jaro Filip či Juraj Lihosit.

Textár, dramaturg a publicista Vít Ilek o ňom raz povedal: „*Peter Balgha vedel byť výborným partnerom pre každého, kto o to stál a kto tušil, že s ním nestráca čas.*“ Tratiť však čas pri jeho fascinujúcom myšlienkovom nasadení, zaujatosti témou a nepokojnom duchu nebolo ani možné.

PRINCIPIÁLNY ČLOVEK

Dňa 8. apríla 1968 bolo z podnetu redakcie denníka *Smena* zorganizované v Bratislave pamätné stretnutie mladej slovenskej inteligencie. Evidentne išlo o snahu generácie sa vyjadriť k prebiehajúcej demokratizačným zmenám v spoločnosti. Medzi účastníkmi tohto stretnutia nechýbali ani známi spisovatelia, umelci, vedci a ekonómovia (S. Barabáš, J. Blažková, Š. Drug, K. Földvári, M. Gáfrik, E. Grečner, A. Hykisch, J. Satinský, V. Štefko, P. Števček, D. Tatarka a i.). Počas búrlivej diskusie žiadal Balgha kodifikovať záruky, že sa nebudú opakovať skrivodlivosti z uplynulej éry. Okrem iného napríklad uviedol, že „*tí, ktorí vytvárali alebo spoluvytvárali nedemokratické*

konceptie nedávnej minulosti, ktorí aktívne vykonávali cenzúru aj inú škodlivú prax, nemali by mať právo preplávať do demokratickej budúcnosti a stáť v jej čele“. Kriticky reagoval tiež na skutočnosť, že neprišlo k potrebným zmenám v personálnom obsadení vedenia strany a štátu, a že pri mocenskom kormidle ostali tí istí ľudia. Logicky v tom videl potenciálny zdroj nebezpečenstva a rizík pre ďalšiu etapu obrodného procesu a demokratického vývoja.

Zakrátko po brutálnej invázii spojeneckých armád Varšavskej zmluvy do Československa (21. 8. 1968) muselo byť každému triezvo uvažujúcemu človeku nad slnko jasné, čo bude nasledovať.

Dubčekovskému „socializmu s ľudskou tvárou“ definitívne odzvonilo.

Kruto si to odniesol aj Peter Balgha – muž s originálnym slovníkom, neodmysliteľnou briadkou a hlavne vyhranenými občianskymi i mravnými postojmi. „Strážcovia ideologickej čistoty“ bez mihnutia oka zlikvidovali autorove meno z titulkov televíznych a filmových diel, zakázali mu publikovať, vyučovať (niektorí jeho študenti na VŠMU na znak protestu odmietli dokončiť školu pod iným vedúcim ročníka!), vyhodili ho zo zamestnania, vylúčili z komunistickej strany, zo Slovenského zväzu filmových a televíznych umelcov, Zväzu slovenských spisovateľov.

Od roku 1970 žil ponížený, sklamaný a znechutený na invalidnom dôchodku v Bratislave.

ZABILA HO NORMALIZÁCIA

„Od včera si myslím – bojím sa –, že zomrie, a nebude to trvať dlho. Lebo už nežije, ale zomiera. Ešte toto: všetci sa už na neho vysrali. Už za ním chodím len ja. Ostatní sa asi boja, že si pokazia kádrový profil... Odišiel som odtiaľ už o desiatej, pretože Peter začína mať zase bolesti. Už mesiac nepretržite leží... nechce do nemocnice.“ Citované slová napísal krátko pred Balghovou smrťou jeho študent na VŠMU a kamarát Dežo Ursiny spriaznenej duši Eve Rosenbaumovej. (Listy legendárneho hudobníka adresované tejto renomovanej slovakistke a vzácnej žene vyšli knižne pod názvom *Jabloň v zime* v roku 2016.)

Beznádej, osamelosť a zatrpknutosť Petra Balghu v záverečnej fáze bytia boli v príkrom kontraste s predošlým životom – družným, spoločenským, plným priateľov a známych. Uznávaná filmová a literárna teoretička a vysokoškolská pedagogička Jelena Paštéková v súvislosti s ním trefne napísala: „Balghova obrovská energia sa sústredila, rozplynula a zúročila v práci pre druhých. Originálne autorské nápady odovzdával zadarmo v prospech hmľistého ‚verejnoprospešného‘ cieľa. Dnešná spoločnosť by ho asi vnímala ako málo asertívneho exota, ktorý sa nedokázal presadiť ako svojbytný spisovateľ.“

Zomrel v dôsledku srdcovej poruchy vo veku 37 rokov. Tí, čo Petra Balghu poznali bližšie, sa ale zhodujú v názore, že skutočným dôvodom jeho skonu bolo niečo iné – normalizácia.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

CABADAJ, Peter. 2015. Peter Balgha. In Adam ZÁŇ (editor). *Rodom a srdcom z Oravy 2: Oravci v kultúre, literatúre a vede*. Dolný Kubín : Oravské kultúrne stredisko, s. 8 – 9.

MACEK, Václav – PAŠTÉKOVÁ, Jelena. 1997. *Dejiny slovenskej kinematografie*. Martin : Vydavateľstvo Osveta. 599 s. (Registre)

MIKULA, Valér a kol. 2005. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, s. 62.

<https://dennikn.sk-hladam-sa-vo-svojich-zapiskoch>

<https://history-hnonline-profilu-1942966-chlapec-z-koncentraku-aj-zabudnuty-filmar>

<https://kultura.sme.sk-prekliate-filmy-z-obrazovky>

<https://www.litcentrum.sk-autor-peter-balgha>